

*Костянтин КОРСАК,
доктор філософських наук,
Інститут вищої освіти АПН України,
м. Київ*

РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПОГЛЯДІВ НА БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС (БП): ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, РОСІЯ ТА УКРАЇНА

Анотація

Доведено: Болонський процес є міфом у Росії та Україні, а Європейський Союз цікавиться лише Лісабонським проектом і рухається до „наносупільства”.

Ключові слова: Лісабонський проект, Болонський процес, нанотехнології, наносупільство

Аннотация

Доказано: Болонский процесс является мифом в России и Украине, а Европейский Союз интересуется лишь Лиссабонским проектом и двигается к „наносообществу”

Ключевые слова. Лиссабонский проект, Болонский процесс, нанотехнологии, наносообщество.

Annotation

It is proved: Bologna process is a myth in Russia and Ukraine, and the European Union is interested in only Lisbon project and moves to „nanosociety”.

Keywords: Lisbon project, Bologna process, nanotechnologies, nanosociety.

Тема „Болонський процес - БП” після невимовно прикрої для наших освітніх керівників невдалої спроби приєднатися до його учасників ще 2003 р. у Берліні вже з осені того ж року їх зусиллями стала пріоритетним завданням всієї системи вищої освіти України. Практично одразу вийшли перші книги про цей процес [1; 4], що містили детальну інформацію про причини появи Болонської декларації 1999 року, зокрема, тексти низки важливих попередніх документів. Серед них відозва (25.05.1998 р.) міністрів освіти Великобританії, Італії, Німеччини і Франції про необхідність якомога швидше узгодити (гар-

монізувати) європейську університетську освіту; Велика хартія класичних університетів 18.09.1988 р.; постанови і доповіді Європейської асоціації університетів та ін.

Рішення МОН України примусили *усі наші ВНЗ* „відкласти поточні справи” і в повному обсязі виконувати Болонську декларацію й рішення, які були прийняті на зустрічах міністрів освіти держав-учасниць Болонського процесу у Празі й Берліні. Юридичною підставою для цього стали ті загальні і формальні висловлювання про необхідність освітньої співпраці, що містилися в *інших загальноєвропейських угодах, які вже підписала Україна*. Так Україна стала *найактивнішим* учасником БП ще за два роки до того, як наш представник офіційно приєднався до Болонської декларації у Бергені. У цій статті головна увага буде звернута не на огляд тисяч (!) публікацій 2003-2008 рр., у назви яких входить словосполучення „Болонський процес” (багато з них названі у довідниках [4; 5]), а на *об’єктивну оцінку політичного ставлення* до БП з боку керівників Європейського Союзу, України і Росії.

Багато років Європейський Союз практично цілковито ігнорував і Болонську декларацію, і БП. Це майже парадоксальне твердження має дуже вагомі економічні і правові основи - держави ЄС не витрачали і не думають скеровувати хоч якісь фінансові ресурси на „гармонізацію” європейських університетів. Левова частка тих коштів, які витрачаються в Західній Європі в секторі вищої освіти, належить освітньому управлінню Європейського Союзу. Ця організація вже десятки років створює і вдосконалює власні програми освітніх обмінів і розвитку вищої освіти за рахунок взаємодії, кооперації і співпраці. Накопичена велика база даних, сформовані тісно пов’язані групи виконавців в усіх зацікавлених країнах, тому щорічні пересування десятків тисяч студентів відбуваються по налагодженій схемі і з дотриманням усіх необхідних формальностей.

Все це було зроблено задовго до появи Болонської декларації, яка, на наш погляд, майже не вплинула на програми підтримки освітньо-наукової мобільності в Європейському Союзі.

Докази на користь вказаного висновку легко відшукати в основному освітньому інформаційному органі Європейського Союзу - часописі „I_e Magazine” [12], на сторінках якого ми знаходимо дуже багато різноманітної інформації про вищу освіту Європи, діяльність ВНЗ

і життя студентів. З чималими труднощами ми відшукали мікроскопічне повідомлення про те, що органи Європейського Союзу *вперше* організували у Брюсселі дводенний європейський семінар для „виконавців” Болонського процесу з 40 країн, де учасники обмінювалися національним досвідом освітніх реформ. Зверніть увагу - це „вперше” сталося через п'ять років після початку Болонського процесу, у момент, коли він пройшов половину свого шляху до 2010-го року.

Чим же Європейський Союз переймається по-справжньому, а не формально-інформаційно? Сучасні пріоритети усім нам відомі, бо мало не щоденно радіо і телебачення повідомляють про політичні суперечки чи про труднощі перетворення Конституції об'єднаної Європи з декларації на вищий закон діяльності Старого Світу.

А от зони високої економічно-освітньої активності керівництва ЄС концентруються зовсім не в темі „Болонський процес”, а в розвитку природничих та інженерних наук разом з надвисокими технологіями. Лідери Європи глибоко усвідомлюють необхідність підвищити конкурентоспроможність своїх країн у змаганні зі США і Японією в сфері створення і використання *надвисоких* технологій, що спираються на розвиток нано-, піко- і фемтонаук. Саме тому Європейський Союз з початком нового століття вклав чималі кошти в аналіз свого кадрового потенціалу в цій сфері, здійснивши перепис усіх науковців та інженерів і проаналізувавши їх креативні можливості. Частина зібраних даних увійшла у великий довідник про „наукову” Європу [13].

Поява цієї бази даних - один з кроків до виконання „Лісабонського проекту”, підписаного керівниками Європейського Союзу у 2000 році. Намагаючись не збурювати увагу США і Японії, у рамках цього грандіозного за задумом і запланованими ресурсами плану ЄС *намагається повернути собі світове лідерство у технологіях*, лідерство, яке Європа втратила у XX ст. після бездумної й активної участі у двох світових війнах і безлічі великих і малих революцій.

Лісабонський проект не просто мало відомий в Україні (одна з причин - наша надмірна увага до Болонського процесу). У пресі і навіть у широко розрекламованому плані „Українського прориву” про нього поширюються неповні чи неправдиві дані. Прочитуємо слова авторів „Українського прориву” [8]: „У березні 2000р. країни ЄС прийняли Лісабонську стратегію, зобов'язавшись за десять років по-

будувати економічний простір, головним інструментом конкурентної боротьби в якому стануть інновації". Оскільки надалі вони не використовують термінів „нанотехнології”, „6-й і 7-й технологічний уклад”, то у читачів може легко виникнути хибне уявлення про найвищі цілі Лісабонського проекту. З цитати і подальшого тексту розділу „Інтелектуальний прорив” випливає, що Європейський Союз вирішив забезпечити собі у XXI ст. „ненудне життя” і замість погоджених економічно-політичних акцій займатиметься в майбутньому внутрішньою „конкурентною боротьбою” (1). Стверджується, що новий „економічний простір” має існувати виключно з метою такої „боротьби”, а також для зручності появи і безперервного змагання „інновацій”.

Насправді ж відбулися такі події. Керівники Європейського Союзу наприкінці 1990-х років шукали можливі шляхи подальшого розвитку Старого Світу. Виконуючи їхнє завдання, групи вчених дійшли погодженого висновку: економічне змагання ЄС із провідними державами третього світу у сфері масового індустріального виробництва на рівні „high-tech” (5-й технологічний уклад) безперспективне, а тому треба концентрувати якомога більші ресурси на прискоренні розвитку ще більш високих технологій, насамперед нанотехнологій. Учені рекомендували президентам спрямувати зусилля Європейського Союзу на повернення світового лідерства в точних науках і надвисоких (проривних) технологіях.

Саме ці плани й дістали назву „Лісабонський проект”. Його втілення в життя означало спочатку створення вже згаданої повної бази даних про всіх науковців і технологів ЄС і підвищення фінансування сектора „науки і ключові технології” до показників США, Японії і Швеції. У них вони знаходяться в межах 2—3% ВІД, а от у країнах-членах ЄС - приблизно вдвічі менше. На практиці це означає поетапне збільшення фінансування певних секторів вищої освіти, наук і ключових технологій на \$100-200-300 млрд. щорічно. Ці грандіозні ресурси дадуть очікувану віддачу лише у разі *зміни стратегії діяльності* всього освітньо-наукового комплексу Старого Світу і появи не менше 2 млн. молодих науковців, що спроможні розвивати нано-, піко- і фемтонауки та створювати нешкідливі для довкілля технології (*перші такі диво-технології вже існують*, для ознайомлення з ними рекомендуємо наші статті [6; 7]).

Стратегія і справді змінюється, а от кількість науковців зростає

дуже повільно. Керівники ЄС найбільше переймаються значним розширенням природничо-наукових профілів у середній і вищій школі, а головне — застосуванням нових підходів у підготовці молодих науковців і змінами в діяльності тих інституцій, що готують молодь до професії дослідника. Зазначимо: керівництво ЄС вимагає від своїх міністрів освіти негайної переорієнтації Болонського процесу. Після засідання у Бергені в „болонських” документах наголошується на тому, що слід спільно розбудовувати „освітньо-науковий простір” Європи, підвищивши увагу університетів до діяльності аспірантури (на Заході її позначають терміном „докторантура”).

Для доповнення „західних” поглядів на БП вкажемо - найбільше у ньому зацікавлені не студенти і колективи університетів, а найвище освітнє керівництво. Завдяки існуванню Болонської декларації міністри освіти отримали змогу без великого остраху приймати непопулярні рішення (нерідко-вимушені і навіть потрібні), адже тепер гнів молоді, батьків чи преси буде скерований не на їхні персони, а на дивний *рекомендаційний* документ, яким є ця декларація. Численні спеціалізовані саміти і конференції дають змогу чиновникам за державний рахунок провести день-другий в Афінах, Санкт-Петербурзі, Лондоні чи Празі. Не слід оцінювати ці дві фрази як однозначно критичні - вузькі рамки статті не дають змогу навести й інші приклади позитивних результатів БП: німці спромоглися підвищити в ЄС статус частини своїх професійно-технічних дипломів (тепер їх вважають „вищими”), у багатьох країнах студентів-іноземців навчають за схемою „бакалавр - магістр - доктор філософії”, поступово (хоч і дуже повільно) „гармонізуються” системи вищої освіти і збільшується кількість наданих додатків до дипломів тощо.

На зустрічі в Лондоні у 2007 р. учасники БП визнали, що дата „2010 рік” не є рубіжною, що положення Болонської декларації не будуть виконані, що й надалі процес успішно продовжуватиметься у вже визначених рамках. У рішеннях зроблений акцент на інтенсифікацію підготовки молодих науковців і посилення їх мобільності, що цілковито узгоджується з тими вищими цілями, які встановив для себе Європейський Союз після 2000-го року. Саме тому у переліках найбільш залучених до Болонського процесу організацій ми знаходимо Раду Європи, дві європейські асоціації вищих навчальних закладів, центр з вищої освіти ЮНЕСКО, але серед них немає керівних

структур самого Європейського Союзу, які розпоряджаються дуже великими грошовими ресурсами і переймаються своїми проектами обмінів студентами й аспірантами, а також все більш інтенсивним запрошенням здібних до точних наук учнів і студентів з України, Росії та інших держав.

Захоплені відгуки про Болонський процесу Росії чи Україні лунають під час виступів міністрів освіти, інших вищих адміністраторів і більшості політиків. Наприклад, міністр освіти Росії гарантував, що вступ його країни в „Болонський клуб” обов’язково спричинить значні зміни у вищій освіті, оскільки головною метою всього цього процесу є „створення до 2010-го року загальноєвропейської системи вищої освіти з взаємним визнання дипломів про вищу освіту”. У рамках своїх повноважень наказав розпочати створення нових стандартів вищої освіти для її двоступеневої структури (щоправда - лише для частини інженерних спеціальностей); удвічі розширити кількість тих ВНЗ, які експериментують з переходом на модульно-рейтингову організацію навчального процесу з використанням „кредитів” (навчально-залікових одиниць); врешті, розпочати таку фундаментальну інновацію як створення „за кращими європейськими зразками” системи атестації і контролю якості вищої освіти, яка була б незалежною від державних органів [9, с. 7-8].

Росіяни не спромоглися здійснити ці заходи в повному обсязі - чергові адміністративні зміни в структурах управління (створення Міністерства освіти і наук навесні 2004 р.), ротація міністрів освіти та інші події привели до того, що відповідальна координаційна рада з реалізації планів Болонського процесу стала діяти тільки через рік після приєднання Росії до нього.

Наслідки її роботи не можна вважати значними, оскільки в звіті росіян, скерованому на зустріч міністрів освіти у Бергені, мовиться лише про плани, а не про якусь значну кількість конкретних досягнень щодо виконання тих цілей, які проголошені ще 1999 року в Болонській декларації. Більшість тексту складає „перелік труднощів” і висловлювання щодо „твердих намірів” [10]. На тлі заповненого загальними твердженнями звіту росіян український „бергенський” звіт виглядає краще - він майже наполовину довший і містить значно більше фактологічних даних [11].

В останні 2-3 роки вектор цікавості керівників Росії до освіти заз-

нав істотних змін. Все рідше звучить риторика зі словами „Болонський процес”, все частіше застосовуються слова „федеральні” і „дослідницькі” університети. Причина - поширення у світі кількох великих рейтингових переліків „кращих” університетів. Газета „Тайме” віддала Московському університету імені Михайла Ломоносова 183 місце (університетів з України у списку 200 кращих немає зовсім). У перелік увійшли 5 закладів з материкового Китаю, три з мікроскопічного Ізраїлю (93,109 і 114 місця), по два з Сінгапуру і Нової Зеландії. Мають своїх представників у списку Тайвань, Таїланд, Мексика, Південна Корея, Південно-Африканська республіка (звичайно, лідерами є США - 58 університетів і Великобританія - 29). Ці дані були додатково підтверджені дуже об'єктивними вимірюваннями шанхайських науковців, тому керівники Росії не стали все заперечувати і у даний момент силовими й адміністративними засобами примушують одразу кілька ВНЗ „негайно увійти в 100 кращих, а через кілька років - у перелік 20 кращих”.

У Росії забутий Болонський процес і мільярди доларів йдуть на еkleктичне об'єднання кількох ВНЗ (можуть розташовуватися у різних містах!) у так звані „федеральні університети”. Героїчні зусилля чесних науковців та експертів-аналітиків запропонувати реальні кроки до розвитку освітньо-наукового комплексу нічого не варті, а коли їх помічають „лідери Держави”, то просто виганяють з роботи (про все це свідчать два послідовні випуски „колись незалежного” часопису „Alma Mater” [2])

У нас Болонський процес не забутий, але запозичення німецького чи французького досвіду позитивного використання його потенційних можливостей відбувається, на жаль, повільно. З урядових кіл не припиняється потік помилкових оцінок і необґрунтованих пропозицій. Наприклад, у викладі свого бачення доцільного напрямку розвитку нашого освітньо-наукового комплексу автори „Українського прориву” накладають одну принципову помилку на іншу. Вони вважають центральним модернізаційним завданням освітньої системи України *„адаптацію української вищої школи до європейських стандартів (Болонський процес) зі збереженням кращих надбань національної освіти, забезпечення сумісності навчальних планів і програм вищих навчальних закладів України з іншими країнами Європи”* [8].

На цій основі необізнана зі станом справ у європейській освіті й обмінах студентами і молодими вченими людина може дійти хибних висновків:

1) Болонський процес стосується всієї європейської вищої освіти;

2) „уся Європа” уже давно має „освітні стандарти”, а наша вища школа повинна якомога швидше пристосуватися до них;

3) „сумісність навчальних курсів” гарантує необмежені можливості нашої молоді і старших дипломованих осіб для пошуку роботи на всій території сучасної Європи.

Наведемо короткі пояснення й аналіз неточностей.

Перша. Болонський процес розпочала частина „старих” університетів Європи, його підтримали міністри. Він не охоплює дуже великий сектор неуніверситетської вищої освіти, від нього демонстративно відмовляються кілька найкращих університетів Старого Світу. Поряд з БП існує Брюгге-Копенгагенський процес „гармонізації європейської професійної освіти” для неуніверситетських закладів. Авторам „Українського прориву” корисно знати про нього якнайбільше.

Друга. „Уся Європа” не може похвалитися погодженими стандартами вищої освіти, кожна з держав-ініціаторів Болонського процесу має власну й унікальну систему дипломів (точніше — „освітніх кваліфікацій”). Болонська декларація проголошує намір хоча б трохи „гармонізувати” ці системи шляхом упровадження погодженої трирівневої структури дипломів (у першу чергу-для студентів-іноземців).

„Стандартів змісту” вищої освіти немає і, схоже, ніколи й не буде. На наших очах змінюються і зникають масові професії для дипломованих осіб. За час перебування студента в стінах ВНЗ обсяг украй необхідних для його майбутнього фаху світових знань для окремих дисциплін може збільшитися разів у 5-8. Невипадково такими важливими стають пропозиції „безперервної”, „ціложиттєвої” освіти тощо.

Третя. Болонська декларація є усього лише гаслом, а не обов’язковим до виконання документом законодавчого плану, тому БП нікому нічого не гарантує. Ця декларація майже не вплинула на обсяг обмінів студентами і молодими вченими, який, як було вказано, майже на 100% забезпечує Європейський Союз.

На закінчення ще раз наголосимо на доцільності використання БП для підвищення реноме нашої вищої освіти (як це роблять у ФРН

і Австрії), на нашій участі в європейських планах скерувати вищу освіту на підвищення людського капіталу нації (тут корисні майже всі науки) і концентрований розвиток надвисоких технологій. Давно час називати суспільство майбутнього не „інформаційним” чи „мережним” (ці назви надто подібні до терміну „кукурудзяне”), а „наносуспільством”. З кожним роком все очевидніше-лише нано- і ще вищі технології спроможні ліквідувати загрозу колапсу людства і гарантувати йому в ХХІ ст. й пізніше стійкий і безпечний розвиток.

Термін „наносуспільство” простий і легкий для розуміння. До того ж, він є логічною заміною терміну „індустріальне суспільство”, адже у майбутньому люди відмовляться від шкідливих для довкілля індустріальних засобів і забезпечуватимуть себе на основі нано- і ще вищих технологій. Зауважимо - лишилось усього кілька років до здійснення штучного фотосинтезу, який ліквідує загрозу голоду, перетворить сучасне сільське господарство у „хобі”, а головне - спричинить повну заборону генномодифікованих рослин, тварин і продуктів.

Але то вже тема іншої статті...

Література:

1. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна-Болонья-Саламанка-Прага-Берлін)/Упорядники: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., ШинкарукВ.Д. та ін. - Тернопіль: Вид-во “Економ, думка” ТАНГ, 2003. — 60 с.
2. Вестник высшей школы (Alma mater). - 2008. - №№ 6, 7.
3. Вища школа України і Болонський процес: Бібліографічний покажчик/ У поряд.: проф. Б.І.Корольов, проф.З.І.Тимошенко. - К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. - 144с.
4. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. - К.: І ВЦ «Вид.-во «Політехніка»», 2003. - 200 с.
5. Інновації як фактор модернізації та підвищення якості вищої освіти: Бібліографічний покажчик / Укладачі: Н.В.Артикуца, О.М.-Клоченок, Т.О.Ліщук; За ред. Н.В.Артикуци. - К: Стилос, 2007. - 616 с.
6. Корсак К.В., Корсак С.К. Освіта, наука і економіка знань // Науковий світ. - 2004. - № 5. - С. 2-4.

7. Корсак К.В., Каленюк І.С. Економічні часописи, технологічні уклади і прогнози майбутнього //Науковий світ. - 2008. - №9. - С. 3-5.
8. Український прорив (www.kraina.org.ua)
9. Филиппов В.М. Модернизация российского образования // Педагогика. - 2004. - №3. - С. 3-11.
10. Bologna process. Russia: National Reports 2004-2005. - www.bologna-bergen2005.no. -11 p.
- 11 Bologna process. Ukraine: Reports from New Members of the Bologna Process - www.bologna-bergen2005.no. - 16 p.
12. Le Magazine de l'education et de la culture. - 2004. - n.24. - 28 p.
13. Statistics on Science and Technology in Europe. Data 1991-2002 -Luxembourg, European Commission, EUROSTAT, 2004. - 173p.